

Helyi gazdaságfejlesztés a gyakorlatban – szakértői szemmel

Az MTA Közgazdaságtudományi Intézete szervezésében A helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata c. kötetet bemutató, „Túlélőpálya” című szakmai konferencián elhangzott kerekasztal-beszélgetés szerkesztett változata

*MTA Székház, Elnöki Tanácsterem
2011. május 24.*

Szerkesztette:
Németh Nándor

A hangfelvételt legépelte és nyelvileg szerkesztette:
Jobbágy Eszter

Moderátor: Balás Gábor igazgató, Hétfi Kutatóintézet

Részvevők:

Mészáros Zsuzsa, a Közösségfejlesztők Egyesülete munkatársa;

Lakatosné Sira Magdolna, Túrístvándi polgármestere, országgyűlési képviselő;

Kóródi Miklós, az Autonómia Alapítvány munkatársa;

Nagy Ferenc munkaügyi szakértő, a Sorsfordító-Sorsformáló program mentora;

Sain Mátyás tervező-elemző, a VÁTI munkatársa;

és **Németh Nándor**, a konferencián bemutatott kötet szerkesztője.

A helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata c. kötet elérhetősége:

http://www.econ.core.hu/file/download/ktik14/ktik14_book.pdf

Balás Gábor:

Témánk a helyi gazdaságfejlesztési, azon belül leginkább a foglalkoztatási célú helyi gazdaságfejlesztési programokban résztvevők gyakorlati tapasztalatainak megvitatása.

Kerekasztalunk résztvevői: egyrészt *Nagy Ferenc* úr, aki a *Sorsfordító* program egyik ötletgazdája és megvalósítója, ebből a szempontból kulcsszereplője a mai beszélgetésünknek. *Lakatosné Sira Magdolna* polgármesterasszony Túrístvándiból, aki egy hasonló típusú történetet irányít saját településén. *Kóródi Miklós* az *Autonómia Alapítvány*tól, akinek az alapítványa rengeteg hasonló típusú kezdeményezés felkarolója és kezdeményezője volt. *Mészáros Zsuzsanna* a *Közösségfejlesztő Egyesület*től, és *Sain Mátyás* a *VÁTI*-től, akik sok hasonló programot maguk is végigkutatnak és ismernek. *Németh Nándort* felkértem, hogy üljön be a kerekasztalba, hatodik résztvevőként, mint aki most viszonylag sok mindent látott a helyi gazdaságfejlesztési történetekből országszerte.

Előzetesen egyeztettünk egymás között, és kiment hat kérdés a szereplőknek, de mivel az összes kérdésre válasszal együtt van hetven percünk, ezért ezt a hat kérdést háromba fogom csoportosítani és úgy fogom feltenni a résztvevőknek, hogy nem ragaszkodom az ülés sorrendjéhez a válaszadásban, aki úgy érzi, hogy szívesen kezdené a beszélgetést a három kérdés megválaszolásával, azt megkérném, tegye meg.

Egy foglalkoztatáspolitikai célú területfejlesztési eszközről beszélgetnénk a mai nap folyamán. Adódik a kérdés, hogy amiről itt most beszélgetünk, az mennyire helyspecifikus, tehát egy kormányzati politika alapján mennyire kell helyhez kötnünk ezt a történetet. A második kérdésünk azzal lesz kapcsolatban, hogy milyen típusú eszközök, körülmények, ágazatok vehetők figyelembe egy ilyen típusú megközelítésben, a harmadik pedig az adaptációs kérdés kormányzati oldali megközelítése, hogy melyek azok az egyáltalán létező intézmények, működési területek a foglalkoztatáspolitikai világában, amelyekre rá lehet építeni helyi gazdaságfejlesztési programokat, vagy amelyekkel tudná segíteni ezeket a programokat az állam.

Az első kérdéskör rögtön két kérdést is takar: egyrészt, hogy mennyiben egyediek, mennyiben lehet ezeket a modelleket valamilyen egységes, közös keretnek tekinteni. Ami még ennél is általánosabb kérdés, hogy végig falusi példákat hozott a kötet meg az eddigi beszélgetésünk, de ugye a probléma az alacsonyan képzettek foglalkoztatása, adott esetben a koncentrációja, ami nem feltétlenül csak falvakban, hanem városokban is jellemző. Mennyiben különbözik a falusi és a városi probléma az eszközök tekintetében, illetve mennyiben vannak térségi vagy régió-specifikus problémák, saját tapasztalataik alapján mennyire kell itt most fejlesztési szemmel gondolkodnunk a foglalkoztatáspolitikai kérdésekben. És aki az első bátor szót magához ragadja, azt megköszönöm.

Sain Mátyás:

Ez a falu-városi kérdéskör, illetve a helyhez kötöttség: alapvetően azért van egy lényeges különbség a falu és a város között. A falu mindenképpen sokkal jobban kötődik a mezőgazdasághoz, és ami nagyon lényeges szempont, hogy egy faluban a munkavállalási lehetőségeket nagyban a közlekedés vagy egyáltalán a mobilitási tényező határozza meg. A szigetvári kistérségben végeztünk kérdőíves felmérést, ott alapvetően az derült ki, illetve azt mondták nekünk több helyről is, hogy nekik egyáltalán nem fontos, hogy a településen legyen a munkahely, hogyha Szigetváron van a munkahely, az abszolút megfelel, tehát senki nem várja el azt, hogy a szomszéd telken legyen, viszont nyilván a közlekedés egy másik kérdés. A régi, mondjuk a rendszerváltás előtti időszakban, amellet, hogy működtek a téészek, amik foglalkoztatókként jelentős szerepet töltek be, azért a tömegközlekedés is – egy hatalmas állami dotációval nyilván, de – ellátta azt a szerepet, hogy az emberek a munkahelyükre eljussanak. Ez egy alapvető probléma ma. A helyi specializáció a dolognak – ez egy nagyon fontos tényező –, hogy a helyi hagyományokhoz, termelési hagyományokhoz, termelési kultúrához mindenképpen kapcsolódnia kell. Hogyha ezt valami modellértékű programmá kellene formálni, akkor azt mindenképpen olyan nyitott keretek között vagy olyan rugalmas formában lehet csak megtenni, hogy a helyi termelési kultúra mindenképpen érvényesülhessen. Ha ez mezőgazdaság, erdőgazdaság, állattartás – nyilván mindennek bele kell férnie. Itt remélem, hogy nem lövöm le, amit esetleg Miklós mondana – most együtt dolgozunk egy projektben, és sokat beszélgetünk erről a témáról –, ő is mesélte, hogy a roma foglalkoztatási projekteknél az volt a tapasztalatuk, hogy azok a sikeresek, amelyek már meglévő termelési hagyományhoz kötődnek. Hiába mondjuk azt, hogy az uborkatermesztés az egy jó példa –, ahol ennek nincsen hagyománya vagy nincsen gyakorlata, ott nem biztos, hogy ezt erőltetve be lehet vezetni, tehát meg kell nézni, hogy mi az, ami már ott működött és ami ott a vérükben van.

Kóródi Miklós:

Folytatnám egypár gondolat erejéig – a Matyi ezt fölvetette, igen, erősíteni szeretném én is ezt, amit a Nándi is kiemelt itt az összegzése során –, hogy minden projekt más, minden település más, és minden ügy teljesen más valóban. Az Autonómia Alapítványról azért két mondatban annyit elmondanék, hogy ez egy '90 óta létező független alapítvány. Mi elsősorban olyan roma programokat támogattunk, amik valamiféle jövedelemszerzésre fókuszáltak. Azért beszélek múlt időben, merthogy most már ilyen támogatási programjaink kevésbé vannak, a tevékenységünk eléggé átalakult. A célunk ugyanaz maradt, hogy helyi erőforrások mozgósításával olyan helyi projekteket segítsünk – most már ne pénzzel, hanem más egyéb módon –, amik megoldást

nyújtanak akár a helyi foglalkoztatási helyzetre is. Folyamatosan vizsgáltuk a saját tevékenységünket az évek során és a saját programjainkat, és ami a tanulmány tanulsága – tényleg ez volt az egyik legnagyobb tanulsága a dolognak –, hogy hosszabb távon fenntarthatók és igazán sikeresek csak azok a projektek, amik már ismert tudáson, és már valamilyen elkezdett tevékenységen alapszanak. A legjobb példa erre tényleg az uborka- és akár a tormatermesztés a Debrecen környéki néhány településen, ahol a romák maguk is dolgoztak, ismerték a technológiát, ismerték az eljárását ennek az egésznek. Annyi volt a különbség, hogy mondjuk a mi támogatásunk nélkül esetleg napszámban tudták ezt a munkát végezni, a mi támogatásunk segítségével, valamint civil szervezeti háttérrel esetleg saját gazdálkodásba tudtak fogni, és ezzel valamiféle jövedelemszerzési lehetőségük adódott. És egy mondat még a jövedelemgeneráló programokról: és ez kicsit már a következő kérdésre a válasz, de én nagyon fontosnak tartom, hogy a mi programjaink esetében jövedelemgeneráló programokról beszélhetünk elsősorban és nem foglalkoztatási programokról, merthogy azokban a térségekben, ahol mi dolgozunk, ahol nagyobb számban élnek romák – jellemzően az ország hátrányosabb, leginkább elmaradott térségei –, egyszerűen nem létezik elsődleges munkaerő-piac, ahová lehetne integrálni. Tehát mi mindig jövedelemgeneráló programokról beszéltünk, és nem arról, hogy foglalkoztatási programokat támogatunk. Az volt az elsődleges cél, hogy a háztartások bevételi-kiadási arányain tudjunk valamit javítani azzal a szerzett jövedelemmel, amit egy-egy ilyen programmal el tudunk érni.

Nagy Ferenc:

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ezekben a programokban (*Belecska és Kisvejke programjában, illetve a Sorsfordító programban, és annak gyulaji elindításában – a szerk.*) mindegyikben végig dolgozhattam, és egy fogaskerék voltam én is abban a teamben, amelyik ezekben a programokban részt vett. Mi az, ami nemcsak ezt a programot (*a Sorsfordítót – a szerk.*), hanem a másikat is sikeressé teheti? Azt tapasztaltuk – és ha megnéznénk azt a 33 hátrányos helyzetű térséget, ahol magas a munkanélküliség, akkor egyértelműen azt lehet látni –, hogy annyira megváltoztatták a termelési szerkezetet, hogy az munkanélküliséget generált. Tehát nem azt termelik, mint korábban, hanem a nagyüzemi gabonatermelés mentén jöttek létre a jelenlegi gazdaságok. A táj, a térség – a 33 kistérséget is elemezve – viszont nemcsak arra, hanem sokkal hatékonyabb, sokkal több jövedelmet, sokkal több embert eltartani képes növények termesztésére is alkalmas, de mivel már a téesz-nagyüzemi időszakban is a gabona jelentette a túlsúlyt, a rendszerváltás után is a gabona mentén alakult ki az összes támogatási rendszer. A mai napig is a földtörvény, mindenféle beruházási törvény azt ösztönzi, hogy

gabonát termelj, és vedd meg a szomszédnak a földjét, és még több földed legyen, miközben a táj hasznosítása nem gabonával lenne célszerű. Ezek a sikerek egyértelműen bizonyítják, hogy csak, ha a tájnak az 5%-án megváltoztatjuk a termelés szerkezetet, már meg tudjuk a munkanélküliséget szüntetni. Ez nagyon egyszerű receptnek tűnne, de mivel kialakult egy nagyüzemi tulajdonos-struktúra, ebből adódóan az érdekek, a helyi érdekek már bizony nagyon nehezen változtathatók meg, tehát azok a személyek, akik ma a településeken tulajdonba kerültek, ők már nem akarnak foglalkoztatni, ők nem biztos, hogy akarnak gyümölcsöt termelni vagy uborkát előállítani. Gyakorlatilag ebben segített az amerikai *Gyorsreagálás* program a műhelymunka sorozatával, hogy a helyi erőket megpróbálta egy más struktúra felé terelni, ami azt jelenti, hogy ilyen módon meg tudod oldani a foglalkoztatást is, és ilyen módon bevételhez tudsz jutni. Kisvejké térségében is tapasztalható, hogy akinek kétszáz hektárja van, a kétszáz hektáron nem tud annyi bevételt, tiszta nyereséget akumulálni, mint a 4-5 vagy 6 hektár gyümölcsösén. De ezt elfogadtatni, elismertetni azzal a tulajdonossal, hogy ő mást is tudna csinálni, sokkal hatékonyabban tudná a földet hasznosítani: nem biztos, hogy gondolkodik abban, hogy annak a hátrányos helyzetű munkanélkülinek – aki az elmúlt húsz évben kiszorult a munkaerőpiacról, és eladta a földjét annak a nagyobb területtel rendelkező személynek –, aki most nincstelen, segítsen. Ez egy nagyon speciális helyzet az egész Európai Unióban, mert falun, vidéken ennyi nincstelen ember, mint Magyarországon biztos, hogy sehol nincs, sem Romániában, sem Bulgáriában, de még azt mondhatom, hogy Moldovában sem. Mert ezek a munkanélküliek, akikről mi most beszélünk, ezek abszolút nincstelenek. Ugyan statisztikai értelemben gazdálkodónak számítanak, merthogy olyan nagy házuk van, hogy ahhoz tartozik közel egy hektár föld, mondjuk 10 ezer m², abból le van kerítve a ház meg egy kiskert, és a többi az már külterületnek számít és gazdasági egységnek. Tehát amikor a statisztikai hivatal azt mondja, hogy Magyarországon elaprózódott birtokstruktúra van, akkor ez ebből adódik. Hogy a falun élőknek mindenkinek van egy nagy kertje, és innentől kezdve ő már önállóan számít. Ez egy nagyon félrevezető statisztikai dolog. Na most a két struktúra ugye Kisvejké meg Belecska – abból adódik, hogy az egyik helyszínen egyszerűen nem voltak partnerek a helyi tulajdonosok abban, hogy olyan növényeket termeljenek, ami sokkal több pénzt ad, és sokkal több embernek ad munkát. Teljesen elzárkóztak tőle, és nem tudtunk mit csinálni, így hívtuk Robi doktort (*dr. Jakab Róbert, Belecska korábbi polgármestere – a szerk.*). A Robi doktor azt mondta, hogy majd akkor ő csinál egy kertészetet, és egyszerűen fölvásárolta a földeket az önkormányzat, és 25-30 hektáron tulajdonképpen meg tudta oldani, hogy mindenkinek adott munkát, senkinek nem adott segílyt, se lakhatásit, se szociálist, semmilyen, mindenkinek adott munkát. Na most abból a bevételből tudta ezt elérni, amit a számoça meg a vetőmag-termesztés, meg egyéb kertészeti növények termesztése biztosítanak. Na most Kisvejkén viszont éppen a téesz felszámolásának időszakában ért oda ez az amerikai program, ott még rendelkeztek emberek földtulajdonnal, és

kb. egy éves folyamat volt, mire rá tudtuk őket venni arra, hogy mibe kellene belekezdeni. Ebben a valamikori Kertészeti Egyetem döntő szerepet játszott, meg a mai napig is döntő szerepet játszik a Corvinus Egyetem, mert az ő tanáraikkal rengeteg előadás, bemutató kapcsán spekuláltunk, hogy na mit kellene csinálni; akkor így kikötöttek egyrészt a kajszinál, aztán a meggy, a szilva és most jelenleg a cseresznyének a termesztése folyik. Azoknak az embereknek, akik akkor bekapcsolódtak a programba, nem kell nagyon magyarázni, hogy ez megéri vagy nem éri, hiszen tapasztalja, hogy az az egy hektár föld kettő millió forint bevételt tud neki minden évben hozni. A minimálbér az meg ilyen millió körüli összeg. Itt ami döntő tényező még az egyetemi tanárok részvétele mellett, az az, hogy a szövetkezetet nem kft.-ként hoztuk létre, hanem egy nonprofit szövetkezetként, amelyik csak felvásárol, értékesít és 5%-ot von le összesen az áru értékéből. Nem úgy van, mint az Auchan nekem felajánlotta, hogy 50%-ért ők eladják a kajszit. 5%-ért meg tudják csinálni, hogy megveszik, hűtik, targoncával berakják kamionba, eladják, számlázzák és kifizetik a gazdát. Tehát ez a feladata egy szövetkezetnek. Ezt így csináltuk meg, én nem tudom, hogy máshol az országban bárhol is így működne még szövetkezetként valami. Mindenütt kitalálják, hogy a nagyobb az többet fizet be, mint a kisebb, más a szavazat, más ez, más az, és a vége az, hogy a nagyobbak a kicsiket mind fölvásárolják, és hát végül is ilyen módon elnyomják. Még egy mondatot mondanék, hogy másnak is hagyjak szót. A munkanélküliekről. Az első az, hogy nagyon hasznos vagy fontos volt, hogy a kormányzat ezt a négyórás dolgot bevezette. Milyen szempontból jó ez? Abból a szempontból föltétlenül jó, hogy az elmúlt időszakban egyáltalán nem ösztönözte a munkanélkülieket semmi arra, hogy ők dolgozzanak. Ez a mostani rendszer mindenképpen ösztönző és motiváló anyagilag arra, hogy munkát vállaljon. A másik, hogy azt senki ne gondolja, hogy program nélkül ezeket az embereket vissza lehet vezetni a munkaerőpiacra. Hogyha hozunk törvényeket, hogy büntetést meg szankciót meg mindent teszünk mellé, ettől ezek az emberek nem fognak visszakerülni a munkaerőpiacra. Tehát ahhoz meggyőződésem, hogy program kell. Itt egy olyan kritikus megjegyzést hadd tegyek, hogy én kertészmérnök lévén el sem tudtam képzelni azt, hogy ha most elvetjük az uborkát, hogy abból ne legyen bevétel. A TÁMOP-os programok százmilliárdjait költjük el és hihetetlen kicsi eredménnyel. Én nem tudom elhinni, hogy itt ne lehetne kidolgozni valami protokollt, hogy kinek adok pénzt és kinek nem adok. Tehát most úgy költünk el százmilliárdokat, hogy tényleg semmi értelme. Ezt kellene valahogyan protokoll formájában megfogalmazni.

Lakatosné Sira Magdolna:

Én azt gondolom, hogy lehet országos programokat kidolgozni. Valószínűnek tartom, hogy a megvalósítás módszere kell, hogy eltérő legyen, hiszen nem minden település közössége van ugyanolyan felkészültségi állapotban. A legnagyobb problémának én azt tartom, hogy egyrészt úgy gondolkodunk, hogy termelünk, aztán értékesítünk, és kevésbé gondolunk arra, hogy feldolgozni is kellene, másrészt pedig adott a piac, tehát gyakorlatilag mondjuk a közétkeztetésbe bevonható élelmiszer-mennyiség – én kiszámoltam, országos szinten mit jelenthetne –, ez olyan 150 milliárd forintnyi közétkeztetési kiadást jelent. Ha csak 25%-kal számolunk, akkor ebből 300 ezer ember foglalkoztatási költségét körülbelül ki lehet hozni. Tehát össze kellene kapcsolni a termelést, a fogyasztást és az értékesítést. Sokkal jobb minőségű élelmiszereket lehetne helyben termelni a faluközösségekben, mert megváltozott – teljesen igaz – a falu-város kapcsolat. Régen a falu szolgálta ki a városi közösségeket alapvető élelmiszerekkel, most pedig a város szolgálja ki a falusi közösségeket alapvető élelmiszerekkel; azt gondolom, hogy ez hosszú távon semmiképpen sem tartható. Másrészt pedig azt gondolom, hogy a mezőgazdaságot és a turisztikát picit össze kellene kapcsolni, merthogy akkor kapcsoltan biztos lábon álló helyi gazdaságot lehetne létrehozni. Abban maximálisan egyetértek, hogy a helyi hagyományokat mindenképpen figyelembe kell venni. Van számos olyan érték, meglévő tudás a falvakban, amikre lehet hosszú távon építkezni, és azt is gondolom, hogy egyébként nagy számban lehet halmozottan hátrányos helyzetű embereket bevonni ebbe a programba, de nem lehet 100%-osan megoldani ezekkel a programokkal az ő helyzetüket. Nagy mértékű szemléletváltásnak kell végbemenni nemcsak a településvezetők, nemcsak a helyi gazdaságot irányítók fejében, hanem az emberek fejében is sokkal nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a jövőben annak, hogy önmagamért elsősorban én vagyok a felelős, mert hogyha ezen nem tudunk változtatni, akkor milliárdokat tömhetünk különböző programokba, azok addig fognak működni, ameddig megvan ezekhez a pénzforrás, és utána újra meg fognak állni, és nem működik tovább semmi.

Mészáros Zsuzsa:

A vidék-város témához szeretnék hozzászólni. Egyrészt azt gondolom, hogy a vidéken élő embereknek is felmerült számos olyan szükséglete, amelyek a városban élőknek, pl. az Internethez való hozzáférés – hogy csak ilyen apróságot említsek –, de egyéb más olyan szolgáltatások is, mint mondjuk – ma már, ugye ahol nem élnek generációk együtt – a gyermekek felügyelete napközben, vagy mondjuk egy közösségi szintén működtetése, vagy még más hasonlókat lehetne sorolni. Azt gondolom, hogy vidéken sem csak a mezőgazdaságban kellene

gondolkodni a foglalkoztatás szempontjából, hanem mondjuk egy településnek a komplett szükségleteit is összevetni a településen élők erőforrásaival, tudásával. Különösen nagy hangsúlyt helyeznék az öntevékenységi hajlamra, ez ugyanis felébreszthető, bármennyire is azt gondoljuk esetleg, hogy az emberek egymástól elidegenedtek, és különösen, akik amúgy sem járnak munkahelyekre, egyéb miatt bezárkóznak, akkor csökken a közösséget való tevékenység mennyisége vagy egyáltalán a hajlandóság erre. Az a tapasztalatom, hogy ez abszolút felébreszthető, és ez a szociális gazdaságnak egyébként is az egyik lába – amellet, hogy ott van a piac meg az állam –, hogy az emberek öntevékenyen tegyenek hozzá saját akaratukból és elszántságukból is – amit tulajdonképpen Magdi is említett – akaratot ahhoz, hogy ez a dolog működjön. De ehhez – és ez meg a másik része, ami ebben a tanulmányban is hangsúlyozottan benne van – mindvégig szükség van egy segítő háttérre. Hogyha ezt mentornak nevezzük, akkor legyen mentor, de először lehet, hogy személyekre van szükség, de később a közösségnek van olyan ereje, amely képes benne tartani embereket, és azokat a képességeit kihozni, amik tulajdonképpen eddig parlagon heverték. Csak egy nagyon rövid példát szeretnék mondani: egy Kunszentmiklós környéki – abban a kistérségben dolgozom közösségfejlesztőként – egyesület olyan programot indított, amiben magyar nyelv és matematikai ismereteket tanít olyanoknak, akik már a nyolc általánost elvégezték, de megkopott az ilyen jellegű tudásuk: olvasás, szövegértés. És huszonketten vettek részt az egyik kistelepülésnek az olvasás-szövegértés programjában. Egy nagyon kiváló nyugdíjas tanítónő vezette a képzést, ez 100 óra volt, mellette motiváció is meg ilyesmi, de ez nem volt olyan jelentős, mint ez a 100 óra. A végén – egyébként ránézésre is – megtudtam az iskolai végzettséget is, hát nagyon-nagyon gyenge lábon álló emberek voltak, ha az elsődleges munkaerőpiacra kellett volna nekik hirtelen menni. A végén egy kis ünnepség zárta ezt a képzést, ahol megkapták a bizonyítványt. Ez volt pénteken, hétfőn mentem a faluba, és látom, hogy az összes ember, aki a tanfolyamra járt, kint van a közparkban, amit ugye közmunkások szoktak gondozni, fűvet nyírni, ezt, azt, amazt csinálni, és hirtelen azt gondoltam – de ez ugye megint csak az én előítéletem lehet –, hogy nocsak, hát hiszen az önkormányzat mindegyiküket felvette akkor most közmunkára? És kiderült, hogy nem: ők elhatározták, hogy tenni szeretnének valamit a faluért, merthogy ezért a lehetőségért, hogy tanulhattak ott, ezt nagyon szívesen megteszik. Azon nyomban – nemcsak hogy ott, ami normálisan is egy falu közösségének kellene hogy gondja legyen és nem a közmunkásoké, hogy a közterületeket és közparkokat gondozza –felajánlották más ügyekben is a tevékenységüket. Tehát ennyi elég volt, és utána már a közösség tartja életben ezt a fajta öntevékenységet, amit ők is bemutattak. Lehet, hogy a következő körnél kell hozzászólni, nem akarok többet mondani még az eszközökkel kapcsolatban, majd később.

Balás Gábor:

Menjünk is tovább: pontosan milyen eszközökre van szükség, miben van potenciál?

Lakatosné Sira Magdolna:

Természetesen nemcsak a mezőgazdaságban, de azt gondolom, a leggyorsabban változást talán ezen a területen lehet elérni, hiszen vagy önkormányzati területen közösségi művelésben lehet megtermelni a közétkeztetéshez szükséges élelmiszerek egy részét, vagy a második az, amikor a magángazdaságok egy részét vonjuk be és termeltetjük meg a helyi élelmiszert, és akkor így juttatunk foglalkoztatáshoz embereket, de számtalan más lehetőség is van. Hosszabb távon lehet az energiaszükséglet egy bizonyos részét is kielégíteni helyből. Akár megújuló energiaforrások termelésében is lehet gondolni, hiszen erdőgazdálkodást is lehet végezni, hogy megfelelő mennyiségű tüzelő álljon a falusi közösségek vagy akár kisvárosi közösségek rendelkezésére. Ez egy másik csoport, és természetesen van egy harmadik csoport, amikről részben Zsuzsa is beszélt, merthogy meg lehet találni azokat a helyi szolgáltatás-szükségleteket, amiket szintén helyből ki lehet elégíteni; erre hadd mondjak egy példát. Nagyon kevésbé hittem ebben egyébként Túrístvándiban. Mi létrehoztunk 2008-ban egy szociális szövetkezetet, ami a még most remélhetőleg ebben az évben megépülő piacunk üzemeltetését fogja végezni, és a szociális szövetkezet az elsősorban olyan háztartásgazdálkodási szolgáltatásokat nyújt azóta, amire nem reagáltak a vállalkozók. Tehát meg kell találni azokat a piaci réseket, amikre nem reagálnak mondjuk vállalkozók, mert nem éri meg... És ebben is van egy foglalkoztatási lehetőség, másrészt pedig bizonyos feladatok elvégzése, ami azt gondolom, hogy közfeladat, szintén foglalkoztatási lehetőséget nyújt, pl. belvízelvezető árokrendszer kiépítése helyben. És mondhatnánk még ilyen példákat: utak karbantartása stb., amiben lehet foglalkoztatást elérni.

Sain Mátyás:

Szintén a mezőgazdaság témakörét folytatnám, illetve Ferenc gondolatait részben, hogyha megengeditek, egy kicsit távolabbról közelítve. Tíz évvel ezelőtt volt szerencsém Japán mezőgazdaságát és vidékfejlesztését tanulmányozni, és megpróbálom két mondatban összesűríteni, ami számomra nagyon tanulságos volt. Ugye ott megvan az a szigetországbeli mentalitás, hogy az élelmiszer-önellátásra mindenképpen törekedni kell. Ahhoz képest, hogy csak 13% alkalmas az ország területéből mezőgazdaságra, ennek ellenére körülbelül 50%-osan tényleg az önellátást meg tudják valósítani, és nem is ez az érdekes, hanem hogy hogyan. A termelés alapegysége alapvetően a családi kisgazdaság, másfél hektáros átlagterülettel.

Állandóan az elaprózódottságról beszélünk. Ebben az egészben az a lényeg, hogy a mezőgazdaságot annyiféleképpen lehet csinálni, hogy tényleg a szemléletünket kell valahogy átalakítani vagy kicsit nyitottabbá tenni ahhoz, hogy megoldásokat találjunk. A másfél hektáros átlagterületű családi gazdaságok Japán önellátásának a felét tudják biztosítani, és ami még nagyon érdekes, hogy a farmerek 85%-a részmunkaidős, tehát mindenféle mást csinál – lehet, hogy tanít az iskolában. Részmunkaidőben képes élelmiszertermelést, még hozzá jó minőségű élelmiszertermelést folytatni – nem ez az önellátási, őstermelő kategória, hanem tényleg piacra juttatott élelmiszerről van szó. Mi áll e mögött vagy mi ennek a titka? Nyilvánvalóan a szövetkezés. Olyan hihetetlenül erős értékesítési, szövetkezeti kultúránk van, minden területegységen működnek ezek az értékesítési szövetkezetek, ahova be lehet vinni nyilván akár kis mennyiségben is zöldséget, gyümölcsöt, bármilyen élelmiszert, és ez a rendszer ki van dolgozva. Vagyis ennek is van a háttérében valami, ami ugye a rizstermesztés – az az alapja a mezőgazdaságnak. A rizstermesztés öntözési infrastruktúra nélkül nem létezik, egy ilyen öntözési infrastruktúrát pedig csak térségi léptékben lehet megvalósítani. Ebből adódik, hogy mindenképpen egy nagyon erős térségi együttműködésre van szükségük, és ez évszázadok óta így van, tehát erre vannak szocializálva, hogy nekik térségileg együtt kell működni. És a támogatást is így kapják. Nálunk ez nincs, sőt a szocializmus jól szétverte ezt a fajta affinitásunkat, hogy együttműködjünk. Úgy gondolom, hogy itt aztán nagyon fontos az, amit Zsuzsa képvisel, a közösségfejlesztés. Tehát ezt a fajta együttműködési készséget közösségfejlesztési tevékenységekkel lehet pótolni. Ez a terület pedig nagyon érzékeny, és ezt nagyon nehéz államilag akár szabályozni, akár finanszírozni, hogy most tessék közösséget fejleszteni. Én azt gondolom, hogy a civil szervezeteinket nagyon-nagyon meg kellene becsülni, sokkal jobban, mint ahogy ezt most lehet érezni. Valahol itt kezdődik a dolog, innen lehet eljutni odáig, hogy egyfajta szövetkezeti kultúra újra létrejöhessen, és a kötetben szereplő példa szerintem emiatt nagyon tanulságos. Most alapvetően szociális gazdaságról beszélünk, de ez nem feltétlen szociális gazdaság, ez egy működő piacgazdasági modell is lehet.

Nagy Ferenc:

Azt hadd folytassam, amit Matyi abbahagyott. A mezőgazdaság biztos, hogy nem egy főállású tevékenység; ha szamócát termelünk vagy uborkát, az csak egy pár hónapra ad munkát. Volt szerencsém látni Grazban az ottani agrárkamarának egy TÁMOP-os programját. Ezt most a törvényalkotók felé is mondom. Ugye nálunk most mondjuk egy öt hektárral rendelkező őstermelőt TÁMOP-os programba nem lehet bevonni. Viszont Grazban az agrárkamara úgy vont be az öt-hat hektáros gazdákat, hogy ne adják el a földjüket, azt hagyják meg, és mellette

még mi az, amivel ki tudnák egészíteni a jövedelmüket; tehát ebből az következik, hogy a mezőgazdaság mellett biztos, hogy csinál még mást is. Kell, hogy csináljon. Ez a helyi szolgáltatás a fodrástól a személyi szolgáltatáson keresztül a kábeltévé üzemeltetéséig sok minden lehet, de ezt már egyénileg kell megoldani. És a grazi agrárkamarának a képzési programja azt a célt szolgálta, hogy minden egyén találja meg külön-külön, hogy mi az, amivel ő a jövedelmét, a szabadidejét még meg tudja oldani, és ehhez utána az állam még külön támogatást is adott nekik, hogy azt a tevékenységet a településen el tudja indítani az illető személy. Azt gondolom, hogy jelentős törvényalkotási erőfeszítésekre is szükség van, mert az, ami ma a szövetkezeti törvény területén van, az tarthatatlan. Ebben a dologban egy európai uniós modellt kell, hogy bevezessünk, ami non-profit közösségi, közcélú, szövetkezeti, szövetkezési elveket kell, hogy megvalósítson, ami azt jelenti, hogy ha azt mondják a településen, hogy mondjuk nyulat akarnak tartani, és ehhez létrehoznak pl. egy Túristvándi Nyúltartó Szövetkezetet, akkor ők kaphassanak ezért egy nyúlvágóhídra pályázati pénzt és lehetőséget, tehát valahogy így kellene fölépíteni ezt az egész történetet. A másik, hogy sajnos azok a tudások, amiket itt többször is forszíroztunk már többen is, hogy a meglévő tudásra, tehát a múltban lévő gyökerekre kellene valahogy alapozni, nincsenek már meg. Sajnos a mostani munkanélküliek – most csak például Faddon abból a 20 főből, akit a Sorsfordító programba bevontunk – középkorú, több éve munkanélküli emberek: egy falusi település, és a 20 emberből 13-nak a kezében nem volt még kapa. Nem tudta hogy kell sárgarépát, zöldséget vetni: egy falusi ember! Ezeket a tudásokat is újra kell generálni, mert nem tudják, nem csinálták. Parlagon van a kertje, nem volt neki eddig erre a tudásra szüksége. Ezt bizony meg kell tanítani, és ehhez kertészeti szakemberekre van szükség.

Lakatosné Sira Magdolna:

Lehet, hogy egy kicsit félreérthető voltam; amikor arról beszéltem, hogy bevonni a gazdákat a termelésbe, akkor nem arról beszéltem, hogy mindenki a saját szükségletét megtermeli otthon, hanem arról, hogy néhány család előállítja a település sertéshús szükségletét, csirkehús szükségletét és még sorolhatnám, és akkor legyen ez nekik a saját főállásuk. Eddigi tapasztalataim alapján négy kategóriába sorolnám a munkanélkülieket. Van az első kategória, aki a legkönnyebben kivezethető a nyílt munkaerőpiacra, mert dolgozni képes és munkaképes állapotban van, és akar is dolgozni. A második kategória az, aki kicsi segítséggel munkaképes állapotba hozható, és akar dolgozni. A harmadik kategória az, akinek még lehet segíteni, de már nem biztos, hogy rövid idő alatt, és a negyedik az, aki nem akar és/vagy nem is képes dolgozni, ergo nem is vezethető vissza a munkaerőpiacra. Ameddig ezeket nem ismerjük fel, nem tudunk a helyi gazdaságfejlesztéshez hozzájárulni. Mi hajlandóak vagyunk arra, hogy a nagy statisztikai

számokból induljunk ki, és akkor azt mondjuk, hogy mindenkit be kell nekünk vonni, mindenkinek egyformán kell adni a lehetőséget, én ezt helybeni tapasztalataim alapján azt gondolom, hogy nincs így. Mindenkinek a saját döntése is benne van ezekben a történetekben. Biztos, hogy mindegyikhez egyébként pénzre van szükség, de sokkal inkább kell használni azt, hogy az emberek is mozduljanak meg, és kezdjenek el másként gondolkodni.

Kóródi Miklós:

Mindez pénzkérdés, de mindehhez türelem is kell; ami a legmarkánsabban megragadt a belecskai modellből is, amit a polgármester is rendszeresen említett, hogy ez rengeteg idő. Ő azt mindig mondta, hogy itt egy év alatt el lehet addig jutni, hogy egy ember teljesítse mondjuk a negyedét annak, amit egyébként egy jó képességű dolgozó. Ez rengeteg idő, és azt akartam mondani, hogy a türelem nincs meg a mostani támogatási rendszerben, bármilyen támogatásról is beszélünk. Sem az uniós támogatási rendszerben, sem a hazai támogatási formákban nincs meg a rendszerben az a rugalmasság és az a türelem, amivel ezeket az embereket végig lehet vinni akár a belecskai modellen keresztül is. Hogyha a polgármesterasszonynak a kategóriáit használjuk, akkor azt lehet mondani, hogy az az alsó két kategória vagy egyáltalán nem kerül be ezekbe a projektekbe, vagy ha bekerül, akkor nagyon gyorsan kiesik belőlük. Számtalan szociális földprogramot végignézve azt látom, hogy még a legnagyobb jóindulat, jó szándék mellett is, amikor mondjuk egy település úgy szervezi az adott programját, mint teszem azt Tiszaadonyban, ahol kecskéket helyeztek ki családokhoz, és utána sajtüzemet hoztak létre, hogy a legnyomorultabb helyzetben lévő családok kapták első körben az állatokat, aztán nagyon hamar kiderült, hogy nem képesek azt a teljesítményt hozni, ami szükséges ahhoz, hogy ott jó minőségű sajtot folyamatosan elő lehessen állítani. És aztán az lett a vége a programnak, hogy egy rövid időn belül, egy-két éven belül azokhoz a helyi – időzjelben helyi középosztálybeli – nem cigány családokhoz kerültek ezek az állatok, akiknek megvolt a hozzá való tudásuk, az eszköztáruk, hogy hogyan kell ezeket az állatokat tartani, tudtak a gátoldalban legeltetni stb. Azok a családok, akik a legrászorultabbak voltak, nem feltétlenül a saját döntésük miatt, hanem ismeretek hiányában és idő hiányában nem tudtak teljesíteni.

Mészáros Zsuzsa:

Hogy ezt folytassam, ezért veszélyesek az indikátorok. Ami talán a legnehezebb része a dolognak, hogy egy ilyen foglalkoztatási programba nincsenek ösztönzők beépítve, mert egységek vannak, ami nem rugalmas, és ráadásul ebben az új konstrukcióban a megtermelt

bevétel is levonódik a támogatásból. Tehát nincs meg az az ösztönzés, hogy ez a dolog tovább fenntartó legyen, pedig ugye, mint ahogy az esettanulmányban is benne van, egy idő után az eszközök elhasználódnak, tehát az, hogy egy program azon álljon vagy bukjon – egy ilyen hosszú idejű –, hogy egy rotokapát nem tudnak venni, az egyszerűen nonszensz. Én nem vagyok egy infrastrukturális hívő, de az, hogy eszközök kellene ahhoz, hogy munkahely legyen, az biztos. Mindenképpen kellene arra fordítani, és mondjuk ezeknek a programoknak lehetőséget adni arra, hogy a megtermelt bevételből például az elhasznált eszközöket pótolják vagy az időközben felmerülő eszközök-igényeket kielégítsék. Ámde mondjuk egy Kisvejke esetében nyilván egy gépkör a megoldás arra, hogy az eszközöket egymás között cseréljék. De mondjuk egy ilyen foglalkoztatási program esetén vannak olyan szükségletek, hogy azokat az eszközöket meg kell vásárolni. És ugyancsak nehéz az, hogy mondjuk azok a szakemberek és civilek, akik ezzel foglalkoznak – a támogatási konstrukciók eddig legalábbis olyanok voltak –, kénytelenségből az alsó két kategóriából vonnak be embereket, akikkel tényleg egyrészt lélekemelő, másrészt lélekölő foglalkozni. Tehát azok az emberek sincsenek igazán megfizetve, akiknek egy ösztönző sincs beépítve. Mi ösztönöz akkor, ha például a menedzsmentnek a támogatási százalékarányban határozzák meg, hogy mennyi bére lehet, de egyébként abból nem tud utána kilépni. Hiába termeli a bevételt, hiába marad bent a programban – szóval nincsenek ösztönzők benne. Így aztán nehéz is számonkérni, hogy milyen indikátort teljesített.

Sain Mátyás:

Nem akarnék itt újabb frontokat nyitni, csak az előbb bennem maradt, hogy nekem nagyon az az érzésem, hogy az utóbbi időszakban a mezőgazdaság csodaszorként van kezelve, tehát hogy nagyon sokszor hallani most a közbeszédben is, hogy a mezőgazdaság az, ami akár megmentheti ezeket a rossz helyzetben lévő falvakat. Én nem gondolom ezt így, fontos szegmensnek tartom, és fontosnak tartom azt, hogy a helyi piacra, helyi szükségletre termelés megvalósuljon, de ez megítélésem szerint nem tud akkora réteget, olyan mennyiségű embert ellátni, és kihúzni a bajból, mint amennyire ezt most nagyon sokat gondolják.

Nagy Ferenc:

Én meg azt gondolom, hogy annyira meg lett változtatva a tájhasználat, földhasználat az elmúlt 30-40 évben, és annyira lecsökkent a falvak lakosság száma, hogy helyi gyökerekre alapozott agrártermelésre nem is lenne elég. Biztos, hogy Kisvejkén, ha még ötszáz hektár ültetvényt telepítenénk, nincs annyi ember, aki azt meg tudná gondozni, biztos, hogy kívülről kellene

behozni embereket. És nem annyi telepítésre alkalmas terület van a dél-dunántúli régióban, amennyi a munkanélkülieknek a száma, hanem attól sokkal több. Tehát a természeti adottságaink abszolút alkalmasak arra, hogy azokat az embereket, akik jelenleg vidéken munkanélküliek, munkához tudnánk juttatni. Ez az egyik. A másik, hogy a piaci lehetőség is megvan. Az elmúlt tizenvalahány évben soha nem volt problémánk, hogy hova adjuk el a gyümölcsöt. Ma, most, hogy az országban is meg máshol is több helyen fagykár volt – Franciaországban is például –, már jelezték a német partnerek, hogy jelentősen emelni fogják az árakat. Eddig is viszonylag jó áron tudták értékesíteni, a probléma az szokott lenni, vagy az Magyarországon általában, hogy ezek a létrejött téesz-ek olyan rafinált, erkölcsstelen módon működnek, hogy az állami pénzeket, uniós pénzeket megszerzik, de a gazdákat nem fizetik ki normálisan. A fő probléma e körül van. Piaci lehetőség az Európai Unióban van: zöldség-gyümölcsből csak 80%-ban önellátó, tehát gyakorlatilag az Európai Unió kívülről hozzák be a szükséges áru egy részét. Ma délelőtt, amikor jöttünk ide föl, azt hallottam, hogy vietnámi uborkát árulnak a magyar boltokban, úgyhogy mindenképpen a mezőgazdaság az egy kulcs, meggyőződésem, hogy kulcs, főleg ebben a hátrányos helyzetű 33 kistérségbe tartozó településcsoportban, ahol a legjobban meg lett változtatva a termelési szerkezet. Kisvejkén is korábban egy m² kukorica nem volt, most meg szinte az egész határ kukorica: korábban szőlő volt, gyümölcsös volt, állatok voltak, helyi sajtüzem volt, bognár volt, kovács stb., és háromszor ennyien laktak a településen. A másik nagy gond az, ami miatt nem tudjuk ezt elérni, az az, hogy nincs elég szellemi kapacitás. Ma ebből a huszonvalahány településből, ahol működik a Sorsfordító program, egyetlen egy helyen van kertészmérnök, sehol máshol nincsen szakember, és azt is milyen nagy nehezen találtuk meg. Tehát amikor elvetek egy magot, és hogy abból biztos annyi pénz legyen, amiről én beszélek, ahhoz kell a tudás. Nem lehet úgy, hogy termelünk uborkát és akkor nincs ott egy kertészmérnök, aki azt irányítja. Ez föltétlen szükséges. A másik, hogy kezünkbe kell vegyük az értékesítést. Az sem működhet, hogy monopolizálja valaki a piacot, mert akkor ő le fogja nyomni az árakat, ez teljesen természetes – ezt azóta hiszem el, amióta Kozma Ferenc professzornak a menedzser-közgazdasági szemléletével le van az írva, hogy a mezőgazdaságban végig egy kézben kell legyen a teljes folyamat. Ha ez közben megszakad, akkor ott biztos, hogy monopolizálják a piacot. És erre azt tanították nekem az amerikaiak, hogy erre csak az az egy megoldás van, hogy építjük a piacgazdaságot. Nem hagyjuk, hogy valaki monopolhelyzetbe kerüljön. Ha azt látjuk, hogy valaki monopolhelyzetbe kerül, azonnal mindenkinek az a kötelessége, hogy a piacgazdaságot helyreállítsa, ami azt jelenti, hogy új piacokat kell nyitni, új feldolgozást, és akkor tud működni a dolog.

Németh Nándor:

Néhány rövid reflexiót tennék csak. Egyrészt azt hangsúlyoznám, hogy ezekben a falvakban a magyar állam jelenléte mennyire fontos, és egyébként mennyire sérülékeny ez a rendszer, tehát a települési helyi önkormányzatok szerepét szerintem kiemelten kell kezelni most a helyi gazdaságfejlesztésben. Gondolok én az idei évre vagy a jövő évre, tehát nagyon rövid távon, ismerve, hallva a közigazgatás átalakításáról szóló terveket. Ezekben a falvakban a magyar állam egyetlen képviselője tulajdonképpen az önkormányzat, nincs más, aki szervezze ezeket a programokat, és odafigyeljen ezekre a hátrányos helyzetű emberekre, akiknek egyébként az érdekérvényesítő képessége is rendkívül gyenge. Azt elvárni tőlük, hogy majd önmaguktól valamibe belefognak, ez rendkívül illuzórikus. Ebből a szempontból egy mondat a szociális szövetkezetekről, mint megoldásról: Van a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban egy jogszabály, ami arról rendelkezik, hogy ezeket hogyan kell működtetni, hogy kell létrehozni; alapvetően hátrányos helyzetű embereknek egyfajta szolidáris, demokratikus önszervező rendszere kellene, hogy ez legyen. Nos a magyar szociális szövetkezeteknek – amiből van kb. kétszáz – a túlnyomó többsége úgy működik, mintha egy kft. lenne, egyszerűen a jogi forma más. Arra alapozni, hogy majd a szociális szövetkezetek a hátrányos helyzetű munkavállalókat foglalkoztatják, ma még képtelenség. Magyarországon szembe kellene nézni azzal, hogy ha kft.-ben kell működtetni valamit, tulajdonosa van, akkor működtessük kft.-ben, legfeljebb vegye ki a profitot. Amint Feri már említette, hogy a kisvejkai programban milyen fontos volt a Kertészeti Egyetemnek, a Corvinusnak a részvétele. Ezt e körül az asztal körül érdemes igazán hangsúlyozni, hogy az egyetemi tanárok elutaznak egy innen 200 kilométerre levő négyszáz lelkes kis faluba és gazdaesteket tartanak a helyi gazdák számára, ahol elmagyarázzák nekik, hogy merre tart a világ, hogy működik az Európai Unió, mik a legkorszerűbb termelési módszerek, és javaslatokat adnak nekik arra, hogy hogyan változtassák meg a gazdálkodásukat. Most erre a helyi gazdák mit tesznek? Fogják magukat, és évente legalább egyszer vagy inkább többször beülnek az autójukba, és kimennek Olaszországba, Németországba, Franciaországba, és megnézik, hogy hogyan működik élesben az, amiről az egyetemi oktatók nekik beszéltek ezeken a gazdaesteken. Az, hogy Kisvejkén még mindig együtt van az a gazdakör, akik elindították ezt a programot, abban ezeknek az utaknak egyébként is óriási szerepe van, mert nagyon erős közösség-szervező hatással bírnak. Tehát ezeket a külső, nagyon is távoli hálózatokat is érdemes erősíteni. Mint Belecska kapcsán elhangzott, ott is van egy erős szövetségi kör: a tamási Munkaügyi Kirendeltség, a falugazdász, Nagy Feri, aki Szekszárdról odajárt intenzíven, éveken át. Magának a helyi gazdaságfejlesztésnek úgy általában van még egy nagyon erős külső köre: ez az egyetemi szféra, a kutatói szféra, a tanácsadói piac, akiknek igenis részt kellene venni ezeknek a programoknak a működtetésében és ellenőrzésében.

Nagy Ferenc:

Egy mondatot hadd mondjak, amit a képviselő mondott, hogy a munkanélkülieknek milyen csoportjai vannak, és a Sorsfordító programban Nándi, te is kiemelted azt a részét a dolognak, hogy vajon mennyire lesz sikeres. Most éppen Kisvejkén volt egy olyan problémakör, hogy ott már csak azok maradtak munka nélkül, akik nagyon motiválatlanok és szegények voltak. A program eljutott egy bizonyos szakaszig, és láttam, hogy még ezeket a profitorientált szféra nem fogja fölvenni. Nem tudom, hány e-mailt váltottunk a munkaügyi hivatallal, hogy ezt oldjuk meg, hogy legalább még egy évig még úgy is megy a program, akkor legalább ötven százalék támogatást még kapjanak ezek az emberek. Hát nem sikerült. Ezt megint törvényalkotói problémának mondom. Én azt gondolom egyébként, hogy jogilag ez a program, amit mit csinálunk, nem mezőgazdasági termelés, hanem ez egy rehabilitációs program, és helytelen, hogy a jogászok ezt besorolják az agrár tevékenységekhez. Hogy ha van egy ilyen program, és látjuk, hogy öt ember már fölkészült, azt el is viszik a vállalkozók egyébként. Mert a kisvejkei programban is látszott, hogy az a 16 ember, aki végig maradt, abból hat-nyolc fog nekik kellene, mert azt traktorosnak, meg ide meg oda föl fogják venni. És maradt még másik hat-nyolc ember, akiken látszott, hogy még kellene nekik további támogatás; na én most azt mondom, hogy ha rátettünk volna még – nem többet, csak az összes bérének az ötven százalékát, akkor abból a hat-nyolc emberből még újabb három-négy följavult volna arra a szintre, hogy munkaerőpiaci tényező lehetett volna. De most ezt nem tettük rá, így most én magam is várom, hogy vajon mi lesz nekik a sorsuk. Valahogy azt ki kellene találni, hogy mint Németországban, ha van ilyen munkaerőpiaci szervezet, amelyik fölkészít munkanélkülieket, van, akit már az első év után elbocsát, és van, akit még az ötödik év után se. Hogy ezt jogilag hogyan lehetne megoldani. Mondták nekem, hogy hát ki fogja azt megállapítani, hogy már ki az, akire még költsünk, és ki az, akire ne költsünk. Mondom erre, hogy én egyszerűen látom: kimegyek és látom, hogy ez az ember le tud-e szedni egy mázsa meggyet egy nap alatt, vagy nem tud leszedni. De hát hogy ezt majd ki állapítja meg a hivatali meg egyéb szempontból, az kérdéses. Egyébként azt gondolom, hogy a Sorsfordító program értékelésére egy év múlva kellene valahonnan pénzt szerezni, hogy megnézzük, annak a kétszáz embernek, aki részt vett benne, vajon mi lett a sorsa, és hova lettek, és mi történt velük. Biztos vagyok benne, hogy több mint ötven százaléka munkaerőpiaci tényező lesz hosszabb távon.

Balás Gábor:

Utolsó tíz percben: az állam. Mit tegyen az állam? Sok sikeres helyi kezdeményezés, sok aktív polgármester; minden program helyileg specifikált, mind helyi hagyományra épül.

Sain Mátyás:

Nyilván nem fogok tudni válaszolni ezekre a kérdésekre, így inkább elméleti megközelítéssel élnék. Minket, a VÁTI-t, pár éve felkérték, hogy mondjuk meg, hogy ha egy helyi gazdaságfejlesztési támogatást kidolgozna a kormány vagy a minisztérium, akkor mi mit tartanánk fontosnak. Akkor erről elkezdtünk gondolkodni, és arra jutottunk, hogy szerintünk első körben semmiképpen sem a termelőket kellene támogatni, hiszen annyi lehetőség volt már arra, hogy magát a termelési infrastruktúrát fejlesszék, és hát úgy látjuk, hogy van egy sor ember, aki tudna vagy próbál termelni, és inkább az értékesítéssel van a problémája. Amiről itt igazából beszélünk, hogy nem a búzatermelésből lesz foglalkoztatás. Illetve a helyi gazdaságfejlesztés alapvető filozófiája az önellátástól kezdve a helyi konyhák vagy közétkeztetés, tehát az, hogy felismerjük, hogy meg tudjuk termelni azt az élelmiszert és azt az energiát is esetleg, amire szükségünk van. Tehát alapvetően egy szemléletformálás, amibe beletartozhat bármi, ami a keresleti oldalt érinti, helyi termék fesztiváloktól elkezdve a helyi piac vagy a termelői piac, ami ugye Nyugat-Európában meg Amerikában ragyogóan működik, és az tényleg egy alternatívája a bevásárlóközpontnak. Emellett esetleg ez valami infrastruktúra-fejlesztéssel párosulhat, valamint konkrétan a piac, mint infrastruktúra, de még talán az sem a legfontosabb, – mert ha az ember rákeres az interneten, akkor termelői piacot lehet egy parkban vagy egy parkolóban vagy az utcán is működtetni –, tehát nem is feltétlen az infrastruktúra, hanem szemléletformálás szükséges mindenképpen. Ez visszahat, hogyha a gazdálkodó látja, hogy el tudja adni a termékét, meg egyáltalán látja, hogy ez most egy működő dolog, akkor ez beindít automatikusan egy termékfejlesztést, és amikor már ott van a kereslet, és ott vannak az ötletek, és a termelés motivált, akkor egy második körben lehet akár őt is támogatni a termékfejlesztésben, de nem ezzel kellene kezdeni semmiképp sem.

Nagy Ferenc:

Nagyon sok mindenben egyetértek, de azzal nem, hogy a termelési infrastruktúrát nem kell fejleszteni, mert éppen az a legnagyobb probléma, hogy most a mezőgazdasági termelők egy jelentős része nem kertészkedik. Tehát kukoricát, egyebet termel, és nincsen igazán kertészeti termékmennyiség, nincs termékfeldolgozás, infrastruktúra nélkül viszont ezt nem is lehet elkezdni. Hogy konkrétumokról beszéljek: mondjuk egy olyan nagyságú településen, ahol hatszáz hektár legelő van, egyébként a település területe ezernégyszáz hektár, van mindösszesen négy darab tehén. Hogyha nem változtatunk – és most én az infrastruktúrába beleértem a tenyészállat-vásárlást is – ezen a szemléleten, akkor gyakorlatilag nem jutunk sehova. Illetve a jelenlegi támogatási rendszert úgy kell megváltoztatni, hogy ne elsősorban azt ösztönözze, amit

most ösztönöz. Másrészt pedig, ha ezen nem változtatunk – egyébként egyetértek a többivel, tehát azzal, hogy szemléletformálás is kell, azzal, hogy helyi közösséget kell építeni, mindennel egyetértek, de ezt az elemet sem lehet kihagyni, mert ha ehhez nem nyúlunk hozzá, akkor nem jönnek létre tartósan, hosszú távon foglalkoztatási helyek vagy munkahelyek.

Mészáros Zsuzsa:

Én azt gondolom, hogy hosszú távon kellene olyan támogatási konstrukciót kitalálni, ami nem egy beindult szakaszban szünteti meg a támogatást, hanem szakaszonként más jellegű támogatást nyújt. Lehet, hogy először kell a foglalkoztatást támogatni, a második szakaszban meg azt nem kell, hanem gépeket kell vásárolni. Ezt hosszú távon gondolom. Mert ahogy a belecskai példa is mutatja, ahol én dolgozom, tíz-tizenkét évnek telnek el, míg valami elkezd végre rendes kerékvágásban működni. A másik – ahogy itt is fölmerült az esettanulmányban – egy fejlesztő szervezet. Ez adott esetben lehet például – ott is ugye az volt leírva, hogy a polgármesterek hozták létre valakikkel még együtt – szociális szövetkezet. Tehát tulajdonképpen akár az egy fejlesztő szervezet is ebben az esetben. Mi például ugyanezt a Gyorsreagálás programot vittük végig: akkor létrejött egy gazdaságfejlesztő alapítvány, és aztán létrehoztuk a foglalkoztatási paktumot. Például ebben a körben most szó sem esett ezekről, ami az országban meglehetősen sok van, de nem működik. Gyönyörű volt maga a folyamat, olyan, mint a Gyorsreagálás – két éven keresztül, fantasztikus, tényleg. Szóval egyszerűen jó volt: az önkormányzat, vállalkozói pénzügyintézet, minden. És utána minden intézkedés ellenében hatott annak, hogy együttműködjenek. Hogyha ez a szinergia nem teremődik meg az egyes programok között közmunka kérdésében vagy csak annyiban, hogy ki döntsön a közfoglalkoztatási helyi stratégiában, vagy legyen-e véleményező szerepe mondjuk a foglalkoztatási paktumnak – nem volt ugyanis –, akkor egyszerűen nem tud a dolog kifejlődni, mert ellentétes érdekek ütköznek. Akkor ugyanez a helyzet áll elő, hogy nincs egy településen, csak az önkormányzat. Van, ahol van civil szervezet, amelyik képes lenne mozgósítani olyan erőket, de hogyha annak éppen a leépítése zajlik – tehát nem tud tovább fennmaradni –, akkor az megint gond. És még csak annyit a szociális szövetkezetéről, hogy én annak idején egy PHARE programot vezettem: nők munkaerőpiaci reintegrációja volt, aminek az első kiírásában – ez 2003-ban volt – még az szerepelt, hogy a végén a továbbfoglalkoztatást szövetkezeti formában oldhatják meg. Mert volt egy továbbfoglalkoztatási kötelezettség. Mire aztán véglegesen kiírták a pályázatot, akkor ezt már nem lehetett megoldani, csak annál a foglalkoztatónál, aki a pályázatot vitte. Ez is ugye nonszensz, mert a kimenetel valóban lehetne az, hogyha megéri olyanná a közösség, akkor maga alakítsa a maga tulajdonlásában azt a kis vállalkozást, amelyik aztán ellát közfeladatot is.

De egészen más, hogyha a saját maga tulajdonában lévő kis szövetkezet végzi el mondjuk azt a közmunkát, amire egyébként egyenként vennék fel az embereket. És most lehet, hogy azt az egy embert fel tudja venni az önkormányzat valamilyen közfoglalkoztatás keretében, de mint szövetkezetet, nem tudja közfoglalkoztatni azokat az embereket. Tehát ilyeneket kellene majd összhangba hozni.

Nagy Ferenc:

Ezt a gondolatot akarnám folytatni, mert ugye a paktumokra elég sok pénzt elköltött az ország az elmúlt években. Létrehoztunk jó nagy megyei meg kistérségi meg nem tudom, milyen paktumokat, amik át akartak fogni nagy területeket és sok embert, de nem volt igazi közösség valójában és nem volt igazi közös cél sem az esetek többségében. Nem örülnék neki, hogyha ebből azt a következtetést vonná le a döntéshozó, hogy semmilyen gyorsreagálásra, sem paktumra nincs szükség, merthogy ezt, amit a Matyi is forszíroz, mégiscsak ilyen keretek között lehetne megcsinálni. De én azt mondom, hogy akkor nem ilyen nagyokra kellene a pénzt költeni, és nem is sok pénz kell ezekre: egy-kétfélmillió forintból helyi, mikrotérségi paktumokat össze lehet hozni, és megfogalmazza a közösség az ő céljait, célkitűzéseit, megfogalmazza azt, hogy melyik civil szervezet viszi tovább a programjait, rendszeresen összejönnek, elemzik, hogy hova jutottak, és akkor jön az, hogy kellene az infrastruktúrára pénz. De amikor megvan, kitalálták, hogy ők mibe akarnak belefogni, márpedig arra kell a pénz, sajnos nem is kevés pénz kell, de kezdetnek biztos, hogy picit is elég. Ezeket a dolgokat nagyon kevés pénzből is el lehet indítani, de az nagyon fontos, hogy a projektelemzés megvizsgálja azt, hogy a közösség szempontjából melyik projekt hozza létre a legtöbb munkahelyet, melyik projekt hozza a közösség számára a legtöbb hasznot. Volt olyan eset, hogy az egyesület akart venni egy gépet, de nem rendelkezett földdel. Azt mondják, hogy vegye meg valaki, és kössön az egyesület vele valamiféle szerződést. Vagy eddig úgy működött, hogy öt hektáron lehetett gyümölcsstelepipítésre pályázni – senki nem telepít egyszerre öt hektárt soha. De akkor kitalálták, hogy egy kft.-nek bérbeadja az illető a földjét, a kft. megpályázza az öt hektár gyümölcsstelepipítést, és utána egyhektáronként visszabérli a gazdája a földet. Hát ilyen! Hát miért kell itt ilyeneket csinálni? Eddig így működött az országban a gyümölcsstelepipítés, hát persze hogy nem pályáztak gyümölcsstelepipítésre. A harmadik az öntözés. Öntözés nélkül kertészetet működtetni elképzelhetetlen. Nincs megoldva. Kisvejkén van olyan magánember, aki több milliót ráköltött már arra, hogy öntözésre engedélyt kapjon. Így pályázik, nem kap, úgy pályázik, nem kap; ezt nem lehet megint megoldani, csak közösségi szinten. Tehát nem kell nyúlógóhíd Kis Pistának, kell a közösségnek, nem kell öntözés a Mariska néniének, hanem meg kell oldani közösségi szinten. Ezek nem működnek, hogyha nem lesz

infrastruktúra, tehát nem lesz egy helyi tejfeldolgozó, egy helyi vágópont, egy helyi hűtőház. Kisevjkén ez volt az első, amit létrehoztunk, PHARE pénzből, hogy oda tudják valóban vinni az árut, legyen egy betonplacc, legyen egy targonca, legyen egy számítógép, hogy ki tudják számolni, nyilvántartani, hogy ki mennyit hoz be, mennyi, milyen minőségben és hogyan kerül tovább. Ezzel odáig tudtak eljutni, hogyha valaki tíz láda meggyet hoz, akkor azt is pontosan tudják követni, hogy Kijevbe vagy Moszkvába vagy Münchenbe, kinek az áruja hova került. És azt mennyiért vette meg a Billa vagy a moszkvai kereskedő, és azt a pénzt fogja megkapni, amennyiért az ő ládáját eladták, de ehhez helyi közösségi infrastruktúra kell.